

„Amíg ennek a törvénynek az alapján a jelölt odakerül, hogy hivatalosan jelölik, és a választók szavazhatnak rá, amúgy is annyi tortúrán megy keresztül, hogy az már egy kicsit sok. Apróra vagdadják, analizálják, megint összerakják, megint szétszedik, bevezetik, kivezetik, ajánlják kifelé, ajánlják befelé és a végén olyan fényesen fog állni a közvélemény előtt, mint a Vénusz-csillag.” (Propper Sándor országgyűlési képviselő, 1938)¹

1. Bevezető

Már a harmadik tanulmányunk, melyben a *Jogtörténeti Szemle* hasábjain a két háború közötti képviselőjelölés kérdéskörét tárgyaljuk. Első munkánkban a Horthy-kori jelölési rendszert európai kontextusára, illetve általában véve, az ahhoz kapcsolódó visszaélésekre tekintettel mutattuk be, a másodikban pedig az 1925. évi választójogi törvény² nemzetgyűlési vitáján elhangzott, jelölési rendszert illető főbb kritikákat foglaltuk össze.³ Ezek az előzmények indokolják jelen írásunk témaválasztását. Hogyan látták az országgyűlési képviselők bő egy évtizeddel később, a korszak második nagy választójogi törvényének megalkotásánál a képviselőjelölés problematikáját; hova kerültek, vagy egyáltalán módosultak-e a súlypontok 1925-höz képest az újabb vitában?

Módszerintünkkel ismételtelen nem foglalkozunk, hiszen utóbb hivatkozott munkánk bevezetőjében már leírtuk. Csak annyit emelünk ki újra, hogy nem célunk az eseménytörténet rekonstrukciója. Figyelembe kellett vennünk továbbá azt, hogy az 1937. évi ajánlási novella⁴ módosításai miatt nem minden esetben lehet az 1925-ös választójogi törvény az összehasonlítás alapja.

Hogy a felesleges terjengősséget kerüljük, a kevésbé lényeges kérdések tárgyalását mellőzzük. Módosítani kellett például a törvényjavaslat képviselőjelölésre vonatkozó szövegrészét amiatt, hogy az időközi választások elkerülését lehetővé tevő pótképviselői intézményt elvetették az egyéni választókerületek vonatkozásában.⁵ Az ebből következő szövegjavításokat természetesen senki sem kifogásolta. Előző munkánkkal ellentétben nem részletezzük az ajánlások átvételét és elbírálását illetően a választási biztos jogkörében beállt változásokat sem, mivel ezzel kapcsolatban felszólalás alig hangzott el, ami jelzi, hogy e problémakörnek az 1925-ös vitához képest már jól kisebb volt a hordereje.⁶ Végül, a törvényjavaslat képviselőjelölésre vonatkozó szakaszait a felsőház⁷ vita nélkül elfogadta,⁸ ez az oka annak, hogy csak a képviselőházi felszólalásokra alapozzuk vizsgálatunkat.

Hollósi Gábor

A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1938. évi választójogi törvény országgyűlési vitájában

2. Az ajánlók száma

„Helytelennek tartom azt is, hogy az ajánlások kérdésében visszakanyarodtunk a régi választójogi törvényhez. Az a választójogi novella, amelyet nemrégiben méltóztatott a törvényhozásunk megszavazni, hasonlíthatatlanul jobb, mint az, amit most visszaállítunk.” (Dulin Jenő)⁹

Bár az 1937. évi novella az ajánlók számát az 1925-ös szabályozáshoz képest jelentősen csökkentette, az új törvény e számot megint felemelte: „Érvényes ajánláshoz egyéni választókerületben legalább 500, listás [azaz listás] választókerületben pedig legalább 1500 választó sajátkezü aláírása szükséges.”¹⁰

Az ellenzék úgy látta, hogy ezzel sérül a választás titkossága, és egyébként sincs szükség ekkora számra, hiszen a kétezzer pengős kaució az esélytelen jelölteket elriasztja. (A kaucióról alább külön fejezetben lesz szó.) Ki is számolták, hogyha például egy egyéni és egy listás kerületben elindul négy kis párt, akkor a listás kerületben kilencezer, az egyéniben pedig háromezer, tehát összesen tizenkétezer ember fogja a nyílt szavazás veszélyeinek kitenni magát.¹¹

Hogy e számítás érthető legyen, ahhoz egy másik törvényhelyet is idéznünk kell: „Az ajánlók száma a [...] megkívánt számot [...] legfeljebb 50%-ával haladhatja meg.”¹² Ezt a módosítást még a nyilvános vita előtt a képviselőház közjogi bizottsága iktatta be,¹³ mivel az eredeti szöveg – az 1937. évi novellával ellentétben, de az 1925-ös törvényhez hasonlóan – maximális számot nem állapított meg.¹⁴ Az eredeti koncepciót némileg zavarosan az indokolta, hogyha a titkos szavazást bevezetik az egész országban, de az 1937-es novella nyomán egyben leszavazottként kezelnék az ajánlókat, akkor sérülne a szavazás titkossága. A maximálás okafogyottá vált, hiszen az még a nyíltszavazású kerületekben szolgálta egykor a korlátlan mennyiségű aláírás összegyűjtésének megakadályozását.¹⁵

Noha a maximálás az ellenzéki jelölteknek kedvezett, e szabályozással nem volt mindenki elégedett. A felső határt ugyanis pontosan szerették volna meghatározni, mert így a kelletnél még mindig több aláírást lehetett összegyűjteni, anélkül, hogy azokat egyáltalán be kívánták volna nyújtani. Féltő volt, hogy a nagy tőkével rendelkező pártok a független polgári rétegeket kiszorítják a választásból.¹⁶

Mindazonáltal létezett egy harmadik „számrendszer” is, mely szerint

*„Ha az ajánlás országos pártnak a jelöltjére, illetőleg lajstromára vonatkozik, az ajánlás érvényességéhez egyéni választókerületben 150, lajstromos választókerületben pedig egy-egy képviselő után 150–150, összesen azonban legfeljebb 750 választó aláírása is elegendő [...]”*¹⁷

(Az országos párt fogalmát külön fejezetben tárgyaljuk alább.) Az ehhez kapcsolódó ellenzéki kritika a korábbi számítás lényegét még inkább megvilágítja. Hiszen nyilvánvaló, hogy mindenki 750 aláírást fog összegyűjteni, így nem tud majd az előnyével élni, akinek elég lenne 150 is. Mert ha az ismeretlenség homályából felbukkanó jelölt azt mondja, hogy van 750 aláírása, a régi képviselő hiába magyarázza, hogy a 150 neki is megvan. A látszat az, hogy már az ajánlásnál lemaradt.¹⁸

Az ajánlók számának módosítására többféle ellenzéki elképzelés született, ezek közül a legmegengedőbb a minimumokból képzett maximális érték. Egyéni választókerületben tehát 300, de legfeljebb 500, listás kerületben pedig 1000, de legfeljebb 1500 aláírást követelt volna meg. Bár ez még mindig soknak tűnt, elfogadhatónak vélték a többség részéről.¹⁹ Volt olyan álláspont is, mely szerint az ajánlási novellát kell meghagyni: 150 aláírás közjegyző általi hitelesítése normális.²⁰ Hogy teljesen felesleges minimum és maximum értékeket megkülönböztetni, az a nézet fejezte ki, hogy egyéni választókerületben 100, listásban pedig 300 aláírást kell előírni.²¹ Végül, a legradikálisabb gondolat egyéni választókerületben 50, de legfeljebb 100, listás kerületben pedig 200, de legfeljebb 400 választó aláírását megfelelőnek tartotta, azzal, hogy e számok felét is elég megszereznie országos párt jelöltjének vagy listájának.²²

Az 1938. évi választójogi törvény rendkívüli összetettségét jellemzi, hogy Budapest törvényhatósági bizottsági tagjainak ajánlását illetően a fentiekől eltérő, külön számmal dolgozik. Erre a törvényhelyre,²³ illetve az azzal kapcsolatos vitára nem térünk ki.

3. Az ajánlókra vonatkozó egyéb rendelkezések

„Az az általános komplikálttá tevési tendencia, amely a javaslaton végigvonul, ebben a szakaszban kulminál. Azt a célt, hogy a laikus lehetőleg ne ismerje ki magát, ez a szakasz tökéletesen eléri [...]” (Vázsonyi János)²⁴

További két szabály a képviselőjelölés rendszerét még átláthatatlanabbá tette, közülük az elsőt az 1937. évi novella is ismerte: „[...] az ajánlók legalább felerészének olyan választónak kell lennie, aki életének 30. évét már betöltötte”²⁵ A másíknak viszont nem volt előzménye:

*„Az ajánlás érvényességéhez megkívánt számú aláírásnak legfeljebb egynegyed részéig lehet elfogadni olyan ajánlóknek az aláírását, akik ugyanannak a községnek választói névjegyzékébe vannak felvéve. [...] Az önálló városi választókerületekben az ajánlás érvényességéhez megkívánt számú aláírás legfeljebb egynegyed részéig lehet érvényesnek elfogadni olyan ajánlók aláírását, akik ugyanannak a szavazóköri névjegyzékébe vannak felvéve.”*²⁶

Az ellenzék mindezt nagyon súlyos nehezítésnek tartotta,²⁷ és hangsúlyozta, hogy az ajánlásokkal való visszaélések így csak sokasodni fognak. Hiszen lehetetlen mindennél figyelembe venni azt az arányt, amit a törvényjavaslat statuál.²⁸ Továbbá helyesen érzekelte az ellentmondást abban, hogy ha a 26. életévüket betöltötték választójogot kapnak, akkor miért nem ajánlhatnak? Pedig az ajánlás a titkos szavazásnál nagyobb felelősséget jelent, hiszen ott oda kell írni a nevet.²⁹ Az ellenzék kérte, hogy töröljék ezeket a feltételeket.³⁰

Még egy harmadik rendelkezésről is meg kell emlékeznünk ezen a helyen, melyet az 1937. évi novella szintén ismert:

*„Az [...] ajánlás is csak akkor érvényes, ha az ajánlók aláírását kir. közjegyző vagy kir. járásbíró, vagy választási biztos, illetőleg ennek helyettese, vagy a községi előjáróság, városokban a polgármester, illetőleg az általa megbízott tisztviselő hitelesítette. [...]”*³¹

Bár a szöveg folytatása díj- és illetékmentességet biztosított, az ellenzék attól tartott, hogy a választóközönség nem fog hitelesítésre jelentkezni magától. Tehát minden jelölt rákényszerül arra, hogy a közjegyzőt házhoz szálítsa, vagy az ajánlóit odavigye autóval. Ha pedig ehhez hozzáadódik a kaució, illetve a választási körlevelek költsége is – nagyobb kerületekben százezer választóval kellett például a párt ajánlásának elfogadását tudatni –, az azt eredményezi, hogy csak az lehet képviselő, aki hajlandó magát egy tőkével rendelkező nagy pártnak eladni, illetve, aki belföldi vagy külföldi gazdasági érdekeltségek kiszolgálójává, „milliomosok cselédjévé válik”. Az egykori aktív cenzusos választójoggal szemben a passzív cenzusos választójog így kel életre. Végül, az ellenzék úgy látta, hogy sérti a szavazás titkosságát a hitelesített aláírások nagy száma.³²

4. Országos pártok

„Ha a kormány őszinte akart volna lenni, miért nem méltóztatott olyan intézkedéssel jönni, amely kimondja, hogy a következő öt esztendőre meghosszabbítjuk a mostani parlament időtartamát?” (Meizler Károly)³³

Bár az 1925. évi választójogi törvénnyel bevezetett „képviselői prémiumot”³⁴ az 1937-es novella megszüntette, egy évvel később – mint említettük – megjelent az orszá-

gos pártok jelöltjeinek kedvezményezése. A roppant bonyolult törvényi meghatározás szerint

„[...] országos pártnak azt a pártot kell tekinteni, amely országos szervezkedését a belügyminiszternél a választások kitűzése előtt legalább három hónappal bejelentette és igazolta, hogy: a) a pártnak a bejelentés időpontjában együttlévő országgyűlésen legalább négy olyan országgyűlési képviselő tagja van, akiket ennek a pártnak tagjaiként választottak meg, vagy akik a bejelentés időpontját megelőzően legalább hat hónapon át ennek a pártnak a tagjai voltak; vagy b) legalább húszezer olyan tagja van, akik bármelyik lajstromos vagy egyéni választókerület választói névjegyzékébe a bejelentés időpontjában fel vannak véve.”³⁵

A végleges formáját csak a képviselőházi vitán, előadói indítványra nyerte el az idézett szakasz,³⁶ ekkor bővült ki azzal, hogy országos pártnak kell tekinteni az olyan pártot is, amelynek legalább húszezer tagja van. Méltányosnak találták ugyanis, hogy ha egy párt a választók körében jelentős támogatottsággal rendelkezik, de az országgyűlésben képviselve még nincs, akkor is országos pártnak lehessen tekinteni. A minimum taglétszámot illetően nagy volt a kormánypárti bizonytalankodás: még tízezerről szólt az általános vita előtt beterjesztett előadói indítvány. A tízezret azonban időközben húszezerre átírták, ezért a képviselőház elnöke elrendelte e szakasz közjogi bizottsághoz való visszautalását.

Egy másik helyen is lényegesen megváltozott az eredeti szöveg: az alapján még a képviselőház elnökénél kellett volna megtenni az országos pártokra vonatkozó bejelentéseket. A módosítás nyomán viszont a belügyminiszter lett az illetékes, akinek a tudomásulvétel megtagadása határozata ellen a közigazgatási bíróságon a bejelentők panasszal élhettek.³⁷

Az országos párt fogalmának bevezetését a belügyminiszter azzal indokolta, hogy a nagyobb pártokon múlik a parlament működésének az egyensúlya, e rendelkezéseket kisebb pártokra nézve nem tartja igazságtalannak.³⁸ Megerősítette más is, hogy a pártok (parlament) szétforgácsolódását ezzel – és a kaucióval – lehet megakadályozni, mert az, hogy alkalmi pártok létesüljenek a választás ideje alatt, így lehetetlenné válik.³⁹

Az ellenzék természetesen másként értékelte a törvényjavaslatnak ezt a részét. Úgy vélte, hogy a magyar közjoggal ellentétes, mivel párt (a jelen esetben: országos párt) működése belügyminiszteri jóváhagyástól nem függhet.⁴⁰ Ellentétesnek ítélte a népképviselő elvével is, hiszen egyes pártok részére „politikai hitbizományokat” létesít. Azaz a képviselők egyéni álláspontot nem fejthetnek ki, mert kö-

vetniük kell az országos párt elveit, különben a párt országos jellege megszűnik. Ilyen alapon akár a rendi vagy érdekképviselői parlament is bevezethető lenne,⁴¹ e „nyaktiló” biztosítja, hogy a saját pártjából senki ki ne léphessen, és újat ne hozhasson létre. Az ellenzék ezért is kifogásolta, hogy a választások előtt kilenc hónappal országos párt már nem alakulhat. Hiszen a választások előtt három hónappal igazolni kell azt, hogy négy olyan országgyűlési képviselő van, aki legalább hat hónapja tagja a pártnak. Egyébként is, honnan tudná a megalakulni készülő párt a kilenc hónapot visszafelé számolni, különösen akkor, ha a házfelosztás még a ciklus vége előtt megtörténik?⁴² Végül, elhangzott olyan kritika, hogy a megkülönböztetés jogtalan, mert ha az országgyűlésen véletlenül négyen összeállnak, máris előjogokat kapnak, ugyanakkor azok a képviselők, akik 15–20 éve tagjai a parlamentnek, vagy olyan pártok, amelyeknek csak egy-két képviselőjük van, de több cikluson át, háttérbe szorulnak. A tízezres (utóbb húszezerre javított) szám pedig olyan pártoknak kedvez, amelyeket még sohasem választottak be az országgyűlésbe.⁴³ Ezzel nyilvánvalóan a választások előtt esetleg átalakuló kormánypártot, illetve néhány más pártot igyekeztek előnyös helyzetbe hozni,⁴⁴ el is hangzottak megjegyzések, hogy

ne legyenek „védjegyzett, szabadalmaztatott pártok”, és „ne méltóztassanak testre szabott törvényt csinálni”.⁴⁵ Olyan ellenzéki indítvány született, hogy az országos párttal alakuláshoz a négy országgyűlési képviselő tag helyett az is elegendő legyen, ha a pártot már beválasztották a parlamentbe.⁴⁶

Am az országos párt fogalma nem merült ki az említettekben, annak kiegészítését hátul olvashatjuk a törvény átmenti és végrehajtási rendelkezéseiben:

„A jelen törvény hatálybalépése után első ízben tartandó országgyűlési képviselőválasztások alkalmával országos pártnak kell tekinteni azt a pártot is, amelynek országgyűlési képviselői taglétszáma – az országgyűlés megbízatása lejártának, illetőleg felosztatásának időpontjában – eléri vagy meghaladja az összes országgyűlési képviselők számának 25%-át, feltéve, hogy országos szervezkedését a párt a belügyminiszternél az országgyűlés megbízatásának lejártá, illetőleg felosztatása előtt bejelentette.”⁴⁷

Az ellenzék természetesen észrevette, hogy ez a rendelkezés is a kormánypártot biztosítja be a házfelosztás folyamatán esetleg beálló „földregés” ellen.⁴⁸

A legsúlyosabb – és gyakorlatilag a lehetetlenég határát súroló – tehertételt azonban az jelentette, hogy nem volt elég húszezer választónak írásbeli nyilatkozatot tennie arról, hogy tagja annak a pártnak, amelyet országos pártként

Petrovác Gyula

bejelentenek,⁴⁹ hanem a választók aláírását és a választójogosultságukat igazoló választói névjegyzékkivonatokat hitelesíteni is kellett.⁵⁰

„Mert ha az ilyen hitelesítésnél előre bejelentjük, hogy hitelesíteni jövünk, akkor vagy a községi jegyző nincs odahaza, vagy pedig az előjáróság másik tagja éppen szántogat a harmadik háztárban és mire elmegyünk érte autóval és az eke szarva mellől meglehetősen magas napidíj ellenében sikerül az előjáróság tagját elvonni és bevinni az előjáróságra, a község-házára, akkorra pedig a jegyző úr nincs ott, márpedig a hitelesítéshez két személynek az együttléte szükséges.”⁵¹

Egy ellenzéki képviselő kiszámolta: még ha becsületes eljárásra is számíthatnának, egy óra alatt akkor sem hitelesíthető ötvennél több ember aláírása. Mert a választói névjegyzékből egyenként ki kell keresni mindenkit, és a névjegyzéki számot a záradékba fel kell venni. Tehát négyszáz óra szükséges húszezer ember aláírásának hitelesítéséhez!⁵²

Bár logikailag az előző fejezethez tartozik, a fenti idézetre tekintettel mégis itt célszerű arról az ellenzéki indítványról szólni, amely az ajánlási aláírások hitelesítésének sikertelen kísérletét a választást érvénytelenné tevő okok⁵³ közé külön nevesítve is be szeretne volna iktatni.⁵⁴

5. A választási biztosíték intézménye

„A túloldalon sem csupa nábobok ülnek [...] és a túloldali nagy többségnek is vannak olyan tagjai, akik részben szegény emberek, vagy akik nem kedvenc gyermekei a központi párttitkárságnak [...]” (Propper Sándor)⁵⁶

A biztosítékot („kauciót” vagy „óvadékot”) még az 1937. évi novella vezette be,⁵⁷ az 1938-as választójogi törvény – a listás kerületekre vonatkozó kiegészítésekkel – átvette e rendelkezéseket:

„Az ajánlási ívek hitelesítése előtt [...] biztosítékot kell letenni. A biztosítékot bármely ajánlott vagy a választókerület bármely választója is leteheti.⁵⁸ A biztosíték

összege egyéni választókerületben 2,000 (kettőezer) pengő, két képviselőt választó lajstromos választókerületben 3,000 (háromezer) pengő, a kettőnél több képviselőt választó lajstromos választókerületben pedig minden további képviselői hely után további 500-500 pengő, legfeljebb azonban 5,000 (ötezer) pengő.”⁵⁹

Széll József belügyminiszter⁵⁵

Mindennek hivatalosan az volt a célja – ahogy egy képviselő is elmondta –, hogy a pártok törekedjenek arra, hogy csak ott állítsanak jelölteket, ahol talajuk van.⁶⁰

Az országgyűlési vita érdekessége, hogy lényegében az 1937-es novella tárgyalásán elhangzott kritikák ismétlődtek meg. Hangsúlyozták azt, hogy a biztosíték a választási eljárást „kapitalizálja”: 260 kerületben kell majd előteremteni a pénzt a kaucióra.⁶¹ Amikor egy ellenzéki képviselő figyelmeztetett arra, hogy egy-egy pártnak több mint hárommillió pengőre lesz szüksége, hogy jelöltjeit minden kerületben elindíthassa, akkor a kormánypárt egyik tagja odalépett hozzá, és azt mondta: „Te tévedsz, kedves barátom, mert nem hárommillió, hanem legalább hatmillió kell majd.” Értelmszerűen merült fel, hogy még a kormánypárt sem lesz képes monopóliumok, vagy

egyéb illegális jövedelmek szétosztogatása nélkül előteremteni ezt az összeget.⁶²

Az ellenzék a biztosítékot antidemokratikusnak és antiszociálisnak tekintette,⁶³ mivel így szegény sorsú, kis jövedelmű emberek – vagy akár a középosztály tagjai is – meg sem kísérelhetik, hogy fellépjenek. A kaució összegét vagy elő sem tudják teremteni, vagy ha banktól kamattherral felveszik, de a választás eredménye miatt elveszítik, tönkremegy az egzisztenciájuk is.⁶⁴ Ha pedig a kauciót a jelölt helyett más, például nagybirtokos vagy kartell leteszi, azzal a képviselőt előre megveszi. Ezzel tehát maga a választójogi törvény hozza összeférhetetlen helyzetbe a jelöltet, amikor végre a képviselői összeférhetetlenségről kellene törvényt alkotnia az országgyűlésnek.⁶⁵ (Rendkívül fontos meglátás ez, kutatásaink további iránya szempontjából sem mellékes, hogy az összeférhetlenség kérdése a Horthy-korszakban voltaképpen rendezetlen.) A fentiekből logikusan következett az a megállapítás, hogy a „képviseleválasztás aranyalapra fektetése”⁶⁶ a népképviselet elvével ellentétben áll. A kormánypárti képviselők a biztosítéktól a konkurencia kikü-

szöbölődését várják, ugyanez volt a szempontjuk már az 1937-es novella megalkotásánál is.⁶⁷

Két eltérő indítvány mögé sorakozott fel az ellenzék, az első célja az volt, hogy a kaucióra vonatkozó szakaszt töröljék.⁶⁸ Az említettekén kívül még a komparatistikai szempont is támogatta ezt a nézetet, mely szerint a kaució és a hitelesített ajánlások rendszere külön-külön helyes, de a kettő együtt már nem. Mert ahol Európában választási biztosítékot vezettek be, ott nagyszámú ajánlót sehol sem követelnek. A legtöbb ajánló Írorszában szükséges – összesen száz –, másutt ez a szám a 3–5–10–15-öt nem haladja meg.⁶⁹ Amikor 1937-ben Magyarországon az óvadékrendszert elfogadták, azzal indokolták, hogy nem kell majd olyan sok ajánlás. Az új választási törvény azonban az ajánlások számát ismét felemeli, ami a kauciót szűkítelenné teszi.⁷⁰

A másik ellenzéki indítvány csak az összeget mérsékelte volna: egyéni választókerületben ötszáz pengő, két képviselőt választó listás kerületben ezer pengő, kettőnél több képviselőt választó kerületben pedig fejenként további ötszáz, de legfeljebb kétezer pengő megállapítását javasolta.⁷¹ Az összehasonlító szempont ezt az álláspontot is támogatta: bár kaució külföldi államokban is van, nálunk magasabb az összege, mint például Angliában vagy más országokban.⁷²

A belügyi államtitkár azzal ellenérvelt, hogy az országgyűlés a kauciót egy éve fogadta el, és az összege sem változott meg, tehát nem lenne konzekvens álláspont, ha ettől most eltérne. A bizottsági tárgyalások során – az eredeti javaslattal szemben – az összegét egyébként is maximalták, csökkentésével csak az intézmény veszítené el a komolyságát.⁷⁴

Szintén kiújult a vita azzal kapcsolatban, hogy

*„A [...] letett biztosítékot az egyéni választókerületben vissza kell fizetni: a) ha a jelöltet megválasztják; b) ha a jelöltet nem választják meg, de az érvényesen leadott összes szavazatoknak legalább egynegyed részét megkapta; [...]”*⁷⁵

Az általunk kevésbé fontosnak ítélt további eseteket nem soroljuk fel, annyit viszont megemlítünk, hogy a szövegbe az e) pont „ha [...] a közigazgatási bíróság a választás érvénytelenségét állapította meg” fordulata már az országgyűlési vita során, előadói indítványra került be.⁷⁶ A listás kerületekben a szabályozás természetesen eltérő volt, e tekintetben a leglényegesebb rendelkezés úgy szólt, hogy

*„A biztosítékot lajstromos választókerületben vissza kell fizetni: a) ha a lajstromra leadott érvényes szavazatok száma eléri a [...] hányados (osztószám) felét, vagy ha a lajstrom legalább egy képviselői megbízáshoz jutott; [...]”*⁷⁷

Az ellenzék antidemokratikusnak tartotta, hogy a jelölt elveszíti a választási biztosítékot, ha nem esik rá a szavazatok 25%-a. Mert még ha a kaucióval a keletkező új kis pártok számát a lehető legminimálisabbra is akarják csökkenteni, ez az arány körülbelül négy párt indulását feltételezi, holott 14 párt jutott be a parlamentbe az 1935-ös választásokon is. Tízezres választói létszámmal számolva egy kerületben, ha ott egy pártra ezerötszáz szavazatnak, az 15%-ot jelent, az ilyen párt már nem gyökértelen. Hangsúlyozták továbbá a kaució erkölcsstelenségét is, hiszen ha hat-nyolc jelölt indul, azt közülük sokan elveszítik. Az állampénztár nem spekulálhat a jelöltek pénzére azért, hogy meghatározatlan célokra jusson busás összegekhez. Végül, ismét előkerült Anglia példája – és hogy a hazai közviszonyok sajnos mennyire nem hasonlítanak arra

Buchinger Manó feleségével, Ladányi Szeréna középiskolai tanárnővel⁷³

–: ott nem kötik a kaució visszafizetését 25%-hoz, illetve három választópolgár már ajánlhat.⁷⁸ Az ellenzék indítványozta, hogy a biztosítékot a jelölt már a szavazatok 15%-ának megszerzése esetén is visszakapja.⁷⁹

6. Az állami és társadalmi rend felforgatása

„Be kell venni egy szakaszt a törvénybe, hogy politizálni tilos, ez a legegyszerűbb!” (Mojzes János)⁸⁰

Az 1925. évi választójogi törvény „emigráns szakasza”⁸¹ bő tíz év elteltével túlhaladottá vált, illetve már a nyilas mozgalom megfékezése volt a kihívás, ezért mellőzte az új szabályozás. Felváltása azzal a – az országgyűlési vitán előadói indítványra beiktatott⁸² – rendelkezéssel jelzésértékű, hogy „Olyan pártprogrammal, vagy olyan politikai célkitűzéssel, amely a nemzeti állam és a társadalom törvényes rendjének felforgatására, vagy megsemmisítésére irányul, országgyűlési képviselőül senki sem jelölhető.”⁸³

Indulatos felszólalások egész sorát váltotta ki az idézett mondat, aminek – úgy látszik – jórészt egy félreértés volt az oka. Bár az országgyűlési napló alapján nem teljesen érthető az eset, valamilyen okból kifolyólag a képviselőknek a tárgyalattól eltérő szöveg került a kezükbe. Mivel még a szavazásnál sem volt világos, hogy mi a (nem biztos, hogy szabályszerűen benyújtott) előadói indítvány pontos szövege, felmerült a házszabálysértés ténye. A szavazást (ülést) ezért öt perce megszakították, azután viszont a módosítást elfogadták.⁸⁴ Hogy mi történt ezalatt, a forrásunk arról sajnos hallgat. Így nem tudjuk meg, hogy összefügg-e vele, hogy az ellenzéki szónokok figyelmét a fenti idézet „felforgatás” szava elkerülte. Pedig egy kormánypárti képviselő helyesen magyarázta, hogy a „felforgatás” az erőszakos eszközök alkalmazását mindig magában foglalja.⁸⁵ Ennek figyelembevételével olvassuk az alábbiakat.

Az ellenzék attól félt, hogy megvonják tőle a szabad politikizálás lehetőségét. Mert ez „olyan gumi, amelyet úgy lehet nyújtani, ahogyan akarja az ember. Ezzel minden ellenzéki jelöltet ki lehet irtani”.⁸⁶ Hangoztatták, hogy a nemzeti állameszmét és a jogrendet a képviselőházban mindenki magáévá teszi, a társadalmi életformákat ők viszont meg akarják változtatni.⁸⁷ Ha a liberális-kapitalista társadalmi rendszert törvényes úton leváltani nem lehet, az forradalomhoz vezet,⁸⁸ mert épp a „mai rothadt állapotok” állandósítása ad tápot a „mezítlásbas csöcseléknek”.⁸⁹

Rámutattak továbbá arra, hogy azért sincs szükség a módosításra, mert a magyar törvénykönyvnek

számos olyan szakasza van, amelyeket ilyen esetekben alkalmazni lehet, ha a kormány alkalmazni akarja. Például a szociáldemokrata szónokok és újságírók együttvéve több száz évet ültek izgatásért börtönben. A fellépést ezenkívül lehetővé teszi az állami és társadalmi rend hatályosabb védelméről szóló törvény is.⁹⁰ Egyébként is: az állam és a társadalom törvényes rendje kapcsán ki fogja megállapítani, hogy mi nemzeti?⁹¹

Az ellenzék állította, hogy hasonló rendelkezés csak a Szovjetunióval határos Finnországban és Észtországban van, ahol a Szovjetunióból származó bolsevista agitáció elleni védelmet szolgálja.⁹² Ezzel az érveléssel szemben azonban mindenképpen meg kell jegyeznünk azt, hogy az 1938 márciusában végrehajtott Anschluss következményeként Magyarország épp a választójogi törvényjavaslat tárgyalását megelőző hetekben vált határossá a náci Németországgal.

Ha a módosító indítványt módosítani kívánó javaslatokról szólunk, akkor az említett félreértés világos. Ugyanis olyan szövegezést már az ellenzék részéről is elfogadtak volna, hogy senki sem jelölhető „a nemzeti állammal és annak társadalmi rendjével” ellentétes programmal, vagy aki a „nemzeti állam, vagy a társadalom rendjének erőszakos megváltoztatását akarja”.⁹³

7. Mérleg

„Jogtudós kell hozzá!” (Meizler Károly)⁹⁴

Az 1938. évi választójogi törvény képviselőjelölési rendszere nemcsak a magyar választójog történetében, hanem a korszak Európájában is a legbonyolultabb rendszert jelentette.⁹⁵ A legbonyolultabb pedig a legdrágább is volt egyben.⁹⁶

Összetettségének a titkos szavazás teljes körű bevezetése volt az oka: a nyílt szavazás eltörlésével ugyanis megszűnt a konzervatív körök választási győzelmének egyik fő biztosítéka. Ennélfogva a képviselőjelölésre – mint „korrekciós” elemre – még nagyobb súly esett az 1925-ös szabályozáshoz képest.

A magunk részéről a szigorításokat – beleértve az aktív választójogét is – nem ítéljük el, hiszen az 1939-es választások nyomán 29 mandátummal még így is Szálasi Ferenc⁹⁷ Nyilaskeresztes Pártja lett a legnagyobb ellenzéki párt az országgyűlésben.⁹⁸ Igazolni látszódott, ami egy nyilas képviselőtől hangzott el még a választójogi törvény vitája során: „a nemzeti szocialista lelkiség és gondolat a magyar lelkekben mélységes és jó talajra talál”.⁹⁹

Lányi Márton

Mindazonáltal Magyarország egészen a második világháború utolsó szakaszáig a (fél)parlamentarizmus¹⁰⁰ útján maradt, és ebben a választójog szélsőségeket blokkolni igyekvő koncepciójának szerepe van.

Ha a képviselőjelölésről lefolytatott 1925-ös és 1938-as vitát összehasonlítjuk, akkor megállíthatjuk, hogy mindkét esetben az összegyűjtendő aláírások nagy száma volt az egyik fő ütközőpont. Más kérdéskörök viszont módosultak, ahogy az idő előrehaladt: 1938-ban a honatyák a képviselői kedvezmény („prémium”) helyett már az országos párt fogalmáról, az „emigráns szakasz” helyett pedig az állami és társadalmi rend felfogatásának tiltásáról – egymással egyébként rokon intézményekről – tárgyaltak. A választási biztosíték az 1938-as vitában teljesen új elem, legalábbis 1925-höz képest, mert gyakorlatilag az 1937. évi novella tárgyalásán tett észrevételek ismétlődtek meg. Ugyanakkor érdekesnek találjuk az 1925-ös vitára tekintettel azt, hogy az ellenzék a választási biztos képviselő-jelölés körüli jogkörével már alig-alig foglalkozott 1938-ban.

Az általunk ismertetett ellenzéki indítványokból egyet sem fogadtak el, az említett nyilas képviselő ekként adott

hangot véleményének: „az ellenzék oldaláról mélységes hittel alátámasztott és megindokolt komoly felszólalásokat a jobboldal, a kormányzópárt semmibe sem veszi”, „huncut csalásnak nézett ki a dolog, amikor itt egy módosító javaslatot be akartak terjeszteni”.¹⁰¹ Meg kell jegyeznünk azonban erre nézve, hogy a képviselőházi bizottsági tárgyalások során – az eredeti törvényjavaslattal szemben – maximálva lett az ajánlók száma és a kaució összege, ami azért kedvezett az ellenzéknek.

A rendkívül bonyolult képviselő-jelölési rendszer újból a visszaélések melegágyává válhatott volna, ám az 1938-as választójogi törvény alapján már csak egyetlen országos választást tartottak, így a csalási módok már nem kristályosodhattak ki a korábbiakhoz hasonló finomsággal. A második világháború a Horthy-rendszert a választójogi törvényével együtt elsöpörte, hogy egy új korszak új (vagy nem is annyira új?) választási visszaéléseinek adjon helyet. Például a két háború közötti időszak egyik legjelentősebb választójogi szakírójának, Acsay Tihamérnak¹⁰² a mandátumát hamis ajánlásokra hivatkozva, törvénytelenül semmisítették meg 1947-ben...

HOLLÓSI, GÁBOR

Kritik am Nominierungssystem in der parlamentarischen Debatte über das Wahlgesetz 1938

(Zusammenfassung)

Dies ist unsere dritte Studie in der *Rechtsgeschichtlichen Rundschau (Jogtörténeti Szemle)* zum Thema Ernennung von Abgeordneten in der Zwischenkriegszeit. Im ersten Beitrag haben wir das Nominierungssystem der Horthy-Ära in seinem europäischen Kontext und allgemein im Hinblick auf die damit verbundenen Missstände dargestellt und im zweiten Beitrag die wichtigsten Kritikpunkte am Nominierungssystem zusammengefasst, die während der Debatte über das Wahlgesetz von 1925 in der Nationalversammlung geäußert wurden. Dieser Hintergrund

rechtfertigt die Wahl des Themas für diese Arbeit. Wie schätzten die Abgeordneten das Problem der Nominierung von Abgeordneten mehr als ein Jahrzehnt später ein, als das zweite große Wahlgesetz der Epoche ausgearbeitet wurde? Wohin verlagerten sich, wenn überhaupt, die Schwerpunkte in der neuen Debatte im Vergleich zu 1925? In unserer Arbeit gehen wir auf diese Fragen ein, wobei berücksichtigt wird, dass die Empfehlungsänderung von 1937 die vorherige Gesetzgebung in zahlreichen Punkten bereits geändert hatte.

Jegyzetek

- Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. In *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Képviselőházának naplója* [KN], XVII. kötet. Budapest, 1938. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, 576. p.
1925. évi XXVI. tc. az országgyűlési képviselők választásáról. <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92500026.TV>.
- HOLLÓSI Gábor: A képviselőjelölési rendszer a Horthy-korszakban. *Jogtörténeti Szemle*, 2020. 2. sz. 27–33. p. Uő: A képviselőjelölési rendszer kritikája az 1925. évi választójogi törvény nemzetgyűlési vitájában. *Jogtörténeti Szemle*, 2021. 3. sz. 1–8. p.
1937. évi VIII. tc. az országgyűlési képviselőjelölés újabb szabályozásáról. Lásd ehhez HOLLÓSI Gábor: Az 1937. évi választójogi novella. *Századok*, 2016. 6. sz. 1483–1512. p.
- Vö. Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról, 71. § (2). In *Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Képviselőházának irományai* [KI], IX. kötet. Budapest, 1938. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt. Könyvnyomdája, 22. p.
- Az 1925-ös szabályozáshoz képest legfeljebb azt a rendelkezést érdemes megemlíteni, hogy „az olyan aláírást, amelyik több ajánlásban fordul elő [...] valamennyi benyújtott ajánlási íven törölni kell”.

1938. évi XIX. tc. az országgyűlési képviselők választásáról, 85. § (4) bekezdés.

⁷ Lásd 1926. évi XXII. tc. az országgyűlés felsőházáról (<https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=92600022.TV>). E viszonylag szélesebb körben kutatott témához lásd SZABÓ István: A felsőház hatásköre. *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, 2013. 3 sz. 623–640. p.

⁸ *Az 1935. évi április hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Felsőházának naplója, III. kötet*. Budapest, 1938. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Részvénytársulat, 233. p.

⁹ Dulin Jenő beszéde, 1938. április 1. In KN XVII. kötet, 478. p.

¹⁰ 1938. évi XIX. tc., 80. § (2) bekezdés. Vö. 1937. évi VIII. tc. 1. § (1) bekezdés; 1925. évi XXVI. tc. 62. § (4) bekezdés, 93. § (2) bekezdés.

¹¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 581. p.

¹² 1938. évi XIX. tc. 80. § (6) bekezdés.

¹³ A képviselőház közjogi bizottságának jelentése „az országgyűlési képviselők választásáról” szülő 546. számú törvényjavaslat tárgyában. In KI IX. kötet, 426. p.

¹⁴ Vö. 1937. évi VIII. tc. 2. §; 1925. évi XXVI. tc. 62. § (4), (5) bekezdés.

- ¹⁵ Indokolás „az országgyűlési képviselők választásáról” szóló törvény javaslatához. In *Az 1935. évi április hó 27-ére összehívott Országgyűlés Felsőházának irományai, VII. kötet*. Budapest, 1938. Athenaeum, 123–124. p.
- ¹⁶ Vázsonyi János beszéde, 1938. március 31. In KN XVII. kötet, 423. p.
- ¹⁷ 1938. évi XIX. tc. 80. § (3) bekezdés.
- ¹⁸ Dulin Jenő beszéde, 1938. április 1. In KN XVII. kötet, 478. p.
- ¹⁹ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ²⁰ Dulin Jenő beszéde, 1938. április 1. Uo. 478. p.
- ²¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 5. Uo. 581. p.
- ²² Farkas István indítványa, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ²³ 1938. évi XIX. tc. 214. § (1) bekezdés.
- ²⁴ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 585. p.
- ²⁵ 1938. évi XIX. tc. 80. § (4) bekezdés. Vö. 1937. évi VIII. tc., 1 §.
- ²⁶ Uo. 80. § (5) bekezdés.
- ²⁷ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 585. p.
- ²⁸ Farkas István indítványa, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ²⁹ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ³⁰ Farkas István indítványa, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ³¹ 1938. évi XIX. tc. 81. § (1) bekezdés. Vö. 1937. évi VIII. tc. 1. § (2) bekezdés.
- ³² Vázsonyi János beszéde, 1938. március 31. In KN XVII. kötet, 423–424. p.
- ³³ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 589. p.
- ³⁴ 1925. évi XXVI. tc. 62. § (5) bekezdés.
- ³⁵ 1938. évi XIX. tc. 82. § (1) bekezdés.
- ³⁶ Vö. Törvényjavaslat az országgyűlési képviselők választásáról, 79. § (2) bekezdés. A képviselőház közjogi bizottságának szövegezése szerint. In KI IX. kötet, 475. p.
- ³⁷ Lányi Márton előadó indítványa, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 587–590. p.
- ³⁸ Széll József belügyminiszter beszéde, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ³⁹ Petrovác Gyula beszéde, 1938. március 30. Uo. 384. p.
- ⁴⁰ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 585. p. Vö. 1938. évi XVII. törvénycikk az egyesülési szabadsággal elkötett viszályok megtorlásáról, 1. §.
- ⁴¹ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 586. p.
- ⁴² Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 588–589. p.
- ⁴³ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 585. p.
- ⁴⁴ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 588. p.
- ⁴⁵ Vázsonyi János indítványa, 1938. április 6. Uo. 586. p.
- ⁴⁶ Uo.
- ⁴⁷ 1938. évi XIX. tc. 226. § (2) bekezdés.
- ⁴⁸ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 589. p.
- ⁴⁹ 1938. évi XIX. tc. 82. § (4) bekezdés b) pont.
- ⁵⁰ Uo. 82. § (5) bekezdés.
- ⁵¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 588. p.
- ⁵² Uo.
- ⁵³ 1938. évi XIX. tc., 126. §.
- ⁵⁴ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 600. p.
- ⁵⁵ [https://hu.wikipedia.org/wiki/Széll_József_\(politikus\)](https://hu.wikipedia.org/wiki/Széll_József_(politikus)).
- ⁵⁶ Propper Sándor beszéde, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 599. p.
- ⁵⁷ 1937. évi VIII. tc. 4. §.
- ⁵⁸ 1938. évi XIX. tc. 78. § (1) bekezdés.
- ⁵⁹ Uo. 78. § (2). Hogy ezeket az összegeket viszonyítani tudjuk, megemlítjük, hogy 1 kg arany értéke akkoriban 3800 pengő körül volt.
- ⁶⁰ Petrovác Gyula beszéde, 1938. március 30. In KN XVII. kötet, 384. p.
- ⁶¹ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 577. p.
- ⁶² Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 575–576. p.
- ⁶³ Mózes Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 579. p.
- ⁶⁴ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 576. p.
- ⁶⁵ Farkas István beszéde, 1938. április 5. Uo. 578. p. Megjegyezzük, hogy 1938-ban még mindig az 1901. évi XXIV. tc. volt hatályban az összeférhetlenségre vonatkozóan. Hivatkozva 1938. évi XIX. tc., 56. § (1) bekezdés 7. pont.
- ⁶⁶ Ifj. Balogh István beszéde, 1938. április 5. Uo. 580. p.
- ⁶⁷ Farkas István beszéde, 1938. április 5. Uo. 577. p.
- ⁶⁸ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. Uo. 576. p.
- ⁶⁹ Vázsonyi János beszéde, 1938. április 5. Uo. 578., 584. p.
- ⁷⁰ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 5. Uo. 577. p.
- ⁷¹ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 575. p.
- ⁷² Buchinger Manó beszéde, 1938. április 6. Uo. 599. p.
- ⁷³ [https://hu.m.wikipedia.org/wiki/Fájl:Buchinger_Manó_és_felesége_\(Vajda_M._Pál,_1917\).jpg](https://hu.m.wikipedia.org/wiki/Fájl:Buchinger_Manó_és_felesége_(Vajda_M._Pál,_1917).jpg).
- ⁷⁴ Tahy László belügyi államtitkár beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 580. p.
- ⁷⁵ 1938. évi XIX. tc. 125. § (1) bekezdés.
- ⁷⁶ Lányi Márton előadó indítványa, 1938. április 6. In KN XVII. kötet, 598. p.
- ⁷⁷ 1938. évi XIX. tc. 125. § (2) bekezdés.
- ⁷⁸ Propper Sándor beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 576., 599. p.
- ⁷⁹ Buchinger Manó beszéde, 1938. április 6. Uo. 598. p.
- ⁸⁰ Mojzes János bekiabálása Soltész János beszéde, 1938. április 5. Uo. 574. p.
- ⁸¹ 1925. évi XXVI. tc. 62. § (20) bekezdés.
- ⁸² Lányi Márton előadó indítványa, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 572. p.
- ⁸³ 1938. évi XIX. tc. 75. § (2) bekezdés.
- ⁸⁴ KN XVII. kötet, 575. p.
- ⁸⁵ Kelemen Kornél beszéde, 1938. április 5. Uo.
- ⁸⁶ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. Uo. 572. p.
- ⁸⁷ Vázsonyi János beszéde, 1938. április 5. Uo. 574. p.
- ⁸⁸ Meizler Károly beszéde, 1938. április 6. Uo. 573. p.
- ⁸⁹ Csoór Lajos beszéde, 1938. április 6. Uo. 573. p.
- ⁹⁰ 1921. évi III. tc. Lásd ehhez DRÓCSA Izabella: A politikai bűncselekmények szabályozása Magyarországon, különös tekintettel a 20. században megalkotott rendtörvényekre. In FEJES Zsuzsanna (szerk.): *Jog határok nélkül*. Szeged, 2018. Szegedi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Doktori Iskola, 61–72. p.
- ⁹¹ Peyer Károly beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 573. p.
- ⁹² Vázsonyi János beszéde, 1938. április 5. Uo. 574. p.
- ⁹³ Soltész János beszéde, 1938. április 5. Uo.
- ⁹⁴ Meizler Károly bekiabálása Farkas István beszédébe, 1938. április 6. Uo. 584. p.
- ⁹⁵ A korabeli európai összehasonlító adatokhoz lásd BEREZC Sándor: *A tökéletes választójog*. Budapest, 1932. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 94–130. p. Berezc könyvének legfontosabb forrása Karl Braunias 2020-ban reprintben is megjelent német nyelvű munkája: BRAUNIAS, Karl: *Das parlamentarische Wahlrecht. Das Wahlrecht in den einzelnen Staaten*. Berlin–Leipzig, 1932. De Gruyter.
- ⁹⁶ Lásd erre vonatkozóan Csilléry András számításait is. In KN XVII. kötet, 363. p.
- ⁹⁷ A Szálasi-szakirodalom igen bő, jogtörténeti szempontból egy munkát említünk: ZINNER Tibor – RÓNA Péter: *Szálasiék bilincsből I–II*. Budapest, 1986. Lapkiadó.
- ⁹⁸ Az egymással összefogó nyilaspártok színeiben azonban összesen 48 képviselőt választottak be. Lásd <https://tti.abtk.hu/terkepek/1939-nemzetgyulesi-valasztasok>; HUBAI László: *Magyarország XX. századi választási atlasza. I. kötet*. Budapest, 2001. Napvilág, 61–68. p.
- ⁹⁹ Ifj. Balogh István beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 580. p.
- ¹⁰⁰ Lásd ehhez BOROS Zsuzsanna – SZABÓ Dániel: *Parlamentarizmus Magyarországon (1867–1944)*. Budapest, 2008. ELTE Eötvös Kiadó.
- ¹⁰¹ Ifj. Balogh István beszéde, 1938. április 5. In KN XVII. kötet, 579. p.
- ¹⁰² Lásd fő művét ACSAY Tihamér: *Lajstromos szavazás egyéni választással. A választójog kérdései*. Budapest, 1934. Magyar Nemzetpolitikai Társaság.